

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2014. Вип. 18. С. 262–273.

Артем ГОЩИЦЬКИЙ

НОВА ПАМ'ЯТКА НАСКЕЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У СКОЛІВСЬКИХ БЕСКИДАХ

Порівняно з іншими регіонами Східні Карпати бідні на пам'ятки наскельного мистецтва. Незважаючи на те, що цей вид пам'яток здавна привертає зацікавлення дослідників [Вагилевич, 1993; Рожко, Бандрівський, 1995; Рожко, 1996; 1996, с. 38–69; Бандрівський, 1989, с. 109–116; 1992; 1995, с. 7–10; 1995, с. 3–5; Стефанович, 1995, с. 101–104; 1995, с. 104–107], петрогліфи тут нечисленні та відомі лише в декількох місцях. Саме тому пошуки наскельних зображень є особливо актуальними, а кожна нова пам'ятка надзвичайно цінною для вивчення духовної культури давнього населення.

Рис. 1. Карта-схема розташування обстежених скель
Fig. 1. Schematic map of the surveyed rocks' location

Влітку 2011 року ми обстежили дві групи скель, розташованих з південно-західного боку села Орів Сколівського району Львівської області, приблизно 500 м та 300 м вище руслу річки Стинавки, лівої притоки ріки Стрий. На одній з них було виявлено нову пам'ятку наскельного мистецтва (рис. 1, рис. 7 (скеля № 1), 2).

Геологічно ця місцевість відноситься до зовнішньої одиниці Складчастих Карпат – Орівської скиби. Скельні виходи представлені Ямненською (Палеоценовою) свитою [Царненко, 1988, с. 21]. Місцевість тут вкрита переважно хвойним лісом. Скеля з антропоморфним петрогліфом знаходиться на гребені невеликого хребта з вершиною г. Гозниця, приблизно 100 м на схід від потоку Безомінний, та 20 м від лісової дороги. Скеля простягається на 20 м з північного заходу на південний схід, висотою приблизно 3,5 м з пд.-зх. боку і 1 м з пн.-сх. боку. В цілому ця місцевість є північними схилами більшого хребта з найвищою вершиною г. Рівна Гора (765,9 м н.р.м.).

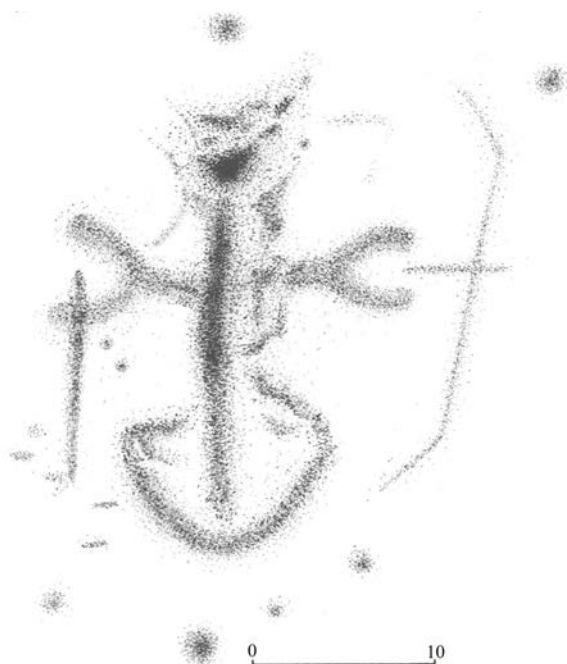

Рис. 2. Знайдений петрогліф
Fig. 2. Discovered petroglyph

інтерпретувати його культурно-хронологічно, а й навіть визначити самий зміст зображення і переконатись у його автентичності. Також проблемою є те, що чітко не видно рельєфності та контурів силуету фігури з тієї причини, що на сірому скельному фоні видима тільки тінь рельєфу, яка зміщується в залежності від сонячного освітлення, отже при будь-якому положенні сонця ті чи інші фрагменти зображення залишаються невидимими. Не виключено що ця гра світла-тіні була частиною задуму автора зображення. При цьому права, погано збережена частина, справляє враження низького рельєфу. Ця обставина унеможливує просто обмежитись контурами зображення – “заливкою”, бо це буде рівнозначно спотворенню. Також невідомо точно, якими були первісні контури, оскільки з часом краї заглиблення осипаються і фігура стає ніби “розмитою”.

При виявленні петрогліф був інтерпретований як хрест чи швидше хрестоподібна фігура з розширеними кінцями (які в різних варіантах відомі з часів середньовіччя у Карпатах та печерних монастирях Верхнього і Середнього Подністров'я [Бандрівський, 1995, с. 3–5], чи Північного Причорномор'я ще раніше), при цьому нижнє дугоподібне зображення могло би бути півмісяцем [Юрочкин, 2002, с. 48, рис. 69] (рис. 3, 3). Також фігура нагадує хрест типу “якір” [Гощіцький А., Гощіцька Т., 2009, с. 245, рис. 6; Труфанов, 2002, с. 60, рис. 3] (рис. 3, 4). До робочих гіпотез також можна віднести варіант інтерпретації її як човна або корабля з хрестом, який також був символом християнства [Юрочкин, 2002, с. 41, рис. 47] (рис. 3, 7), чи зображення запрягу пари биків, яке було поширене в період енеоліту-бронзи [Глушко, 2003, с. 106–108] (рис. 3, 5), або колісниці. В процесі дослідження від цих гіпотез також довелось відмовитись, оскільки нижня дуга надто мала відносно усієї фігури для того щоб бути

Уламок скелі з петрогліфом (рис. 8), висотою 1,8 м, шириною 2,5 м, розміщений на початку скельного комплексу з пн.-зх. його боку. Він відламався та впав униз з основної скелі до її основи, в бік русла потоку – мабуть, внаслідок гравітації та тектонічних процесів (сейсмічних поштовхів). На вершині основної скелі залишилась похила площадка, контури країв якої відповідають обрисам нижньої глиби. Петрогліф вибитий на пд.-зх. стінці цього каменю, на висоті 0,7 м від поверхні ґрунту, його висота 0,35 м. Для експозиції була вибрана рівна бічна грань скелі – трохи нахилена площина приблизно 1×1 м, можливо, спеціально вирівняна та зашліфована, яка утворює природні “рамки” для зображення. За таких умов зображення доступне для огляду у широкому секторі.

Щодо виявленого петрогліфа, то при його дослідженні наштовхуємося на цілу низку проблем, оскільки складно не тільки

зображенням човна/корабля. Для порівняння скористаємося відомими петрогліфами з періоду бронзи (наприклад, з Кобистану та з Сибіру [Формозов, 1980, с. 39, рис. 3–4] (рис. 3, 6)) та з епохи раннього християнства [Драчук, 1971, с. 131, рис. 57] і середньовіччя (наприклад, з Криму [Юрочкин, 2002, с. 41, рис. 47] (рис. 3, 7)). А також малоймовірним здається зображення запрягу пари биків, бо їх зображували рогами спрямованими в один бік, а не в протилежні. Відомі зображення колісниць, наприклад, епохи бронзи з Центральної Азії [Циміданов, 2001, с. 60, рис. 2/7] (рис. 3, 8) теж значно відрізняються.

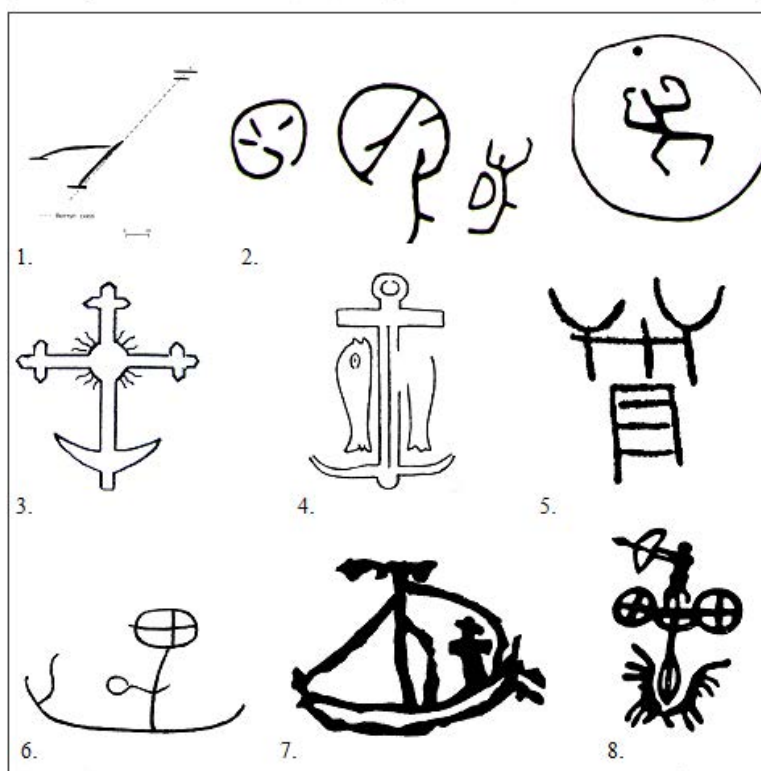

Рис. 3. Найближчі антропоморфні петрогліфи Карпат (1, 2) та зображення, які подібні за морфологією, проте відрізняються за змістом (3–8). 1 – Карпати, Україна (за: Гошціцький Наконечна, 2008, с. 64–65, рис. 4–4а); 2 – Карпати, Україна (за: Бандрівський, 1999, с. 154, рис. 6); 3 – Північне Причорномор'я, Україна (за: Юрочкин, 2002, с. 48, рис. 69); 4 – Північне Причорномор'я, Україна (за: Труфанов, 2002, с. 60, рис. 3); 5 – Кам'яна Могила, Україна (за: Глушко, 2003, с. 106–108); 6 – Сибір, Росія (за: Формозов, 1980, с. 39, рис. 3–4); 7 – Північне Причорномор'я, Україна (за: Юрочкин, 2002, с. 41, рис. 47); 8 – Центрально Азія (за: Циміданов, 2001, с. 60, рис. 2/7)

Fig. 3. Nearest anthropomorphic petroglyphs of the Carpathians (1, 2) and the depictions which are similar by the morphology, but differ in content (3–8). 1 – Carpathians, Ukraine (from: Гошціцький Наконечна, 2008, с. 64–65, рис. 4–4а); 2 – Carpathians, Ukraine (from: Бандрівський, 1999, с. 154, рис. 6); 3 – Northern Black Sea Coast, Ukraine (from: Юрочкин, 2002, с. 48, рис. 69); 4 – Northern Black Sea Coast, Ukraine (from: Труфанов, 2002, с. 60, рис. 3); 5 – Камуана Могила, Ukraine (from: Глушко, 2003, с. 106–108); 6 – Siberia, Russia (from: Формозов, 1980, с. 39, рис. 3–4); 7 – Northern Black Sea Coast, Ukraine (from: Юрочкин, 2002, с. 41, рис. 47); 8 – Central Asia (from: Циміданов, 2001, с. 60, рис. 2/7)

При детальнішому огляді стало зрозумілим, що це може бути антропоморфне зображення з луком та стрілою. Бачимо фігуру з розставленими горизонтально руками, з гіпертрофованими клешнеподібними кистями. Вертикальний тулуб з великою головою (можливо в головному уборі), разом з розведеними в боки руками – хрестоподібне. Внизу тулуба дугоподібною лінією, яка зверху заломлюється досередини, і на кінцях, можливо, мала теж клешнеподібні закінчення – зображені, мабуть, ноги постаті у сидячому положенні. Біля правої клешні-руки вибито лук без тятиви та стрілу. Його форма – нахилена лінія, на кінцях заломлена під кутом

приблизно 45°, майже такої ж висоти як і фігура в цілому. Горизонтальна стріла, вкладена у руку, перетинає древо лука посередині і виступає за нього ще на одну третину довжини.

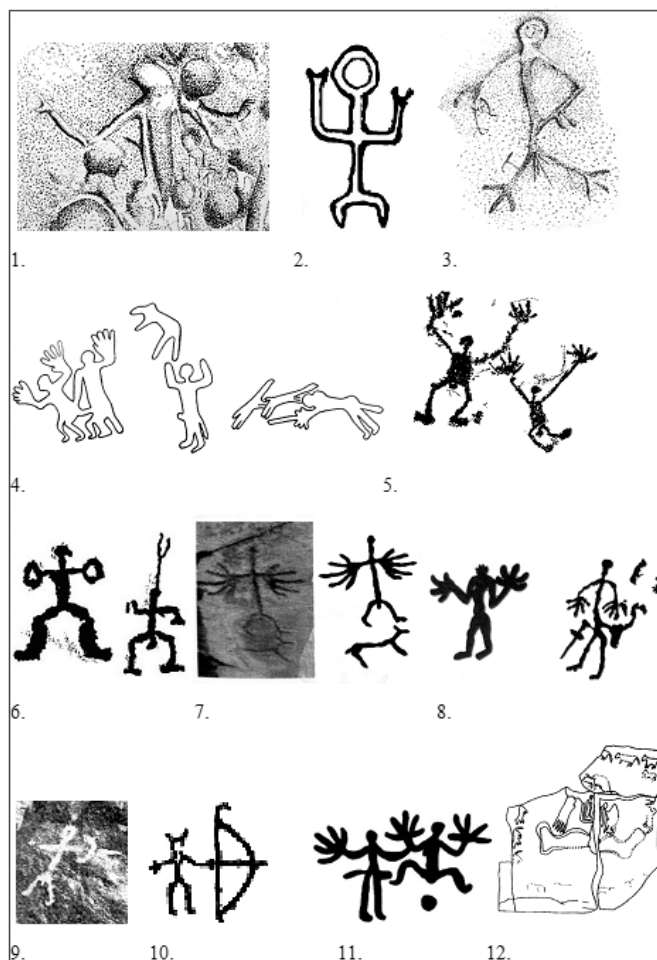

Рис. 4. Петрогліфи періоду бронзи. 1 – Кам'яна Могила, Україна (за: Рудинський, 1961, т. IX); 2 – Валькамоніка, Італія (за: Arca, 2001, р. 197, fig.16); 3 – Середнє Подністрів'я, Україна (за: Нечитайло, 2003, с. 232, рис. 3); 4 – Дніпропетровська та Полтавська область, Україна (за: Циміданов, 2001, с. 59, рис. 1); 5 – Валькамоніка, Італія (за: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 6 – Бесов Нос, Росія (за: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 7 – Тува, Росія (за: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 8 – Центральна Азія та Андалузія, Іспанія (за: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 9 – Гамігая, Азербайджан (за: Мусейбли); 10 – Осетія, Кавказ (за: Мусейбли); 11 – Скандинавія (за: Sansoni, р. 6, т. 4/8); 12 – Адигея, Кавказ (за: Семенов, 2008, с. 347, рис. 447)

Fig. 4. Petroglyphs of the Bronze Age. 1 – Kamyana Mohyla, Ukraine (from: Рудинський, 1961, т. IX); 2 – Valcamonica, Italy (from: Arca, 2001, р. 197, fig.16); 3 – Middle Dniester Region, Ukraine (from: Нечитайло, 2003, с. 232, рис. 3); 4 – Dnipropetrovsk and Poltava regions, Ukraine (from: Циміданов, 2001, с. 59, рис. 1); 5 – Valcamonica, Italy (from: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 6 – Besov Nos, Russia (from: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 7 – Tuva, Russia (from: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 8 – Central Asia and Andalusia, Spain (from: Семенов, 2008, с. 411, рис. 498); 9 – Gamigaya, Azerbaijan (from: Мусейбли); 10 – Ossetia, Caucasus (from: Мусейбли); 11 – Scandinavia (from: Sansoni, р. 6, т. 4/8); 12 – Adygea, Caucasus (from: Семенов, 2008, с. 347, рис. 447)

Заломлені кінці дають підстави припустити, що лук має на кінцях накладку як у лука монгольського типу, або ж це просто стилізація (схематизація). При одному і тому ж боковому освітленні верхній і нижній згин лука не простежується однаково, бо тінь утворюється тільки від грані згину одного з його кінців. У лівій руці-кляшні – також, мабуть, зображена зброя,

нахилена донизу (сагайдак? палиця? спис? меч?). Не виключено, що ми маємо справу з поєднанням фігури людини та хреста (антропоморфний хрест, хрестоподібний ідол), детальніше про це йтиметься далі. Довкола фігури видно круглі ямки (лунки) різної величини, невідомо – штучного чи природнього походження. В новітній час над фігурою вибито невеликий тризуб.

Стилістично петрогліф лінійний, крім голови – “заповнений силует”, та, можливо, тулуба, оскільки зараз встановити важко, чи заглиблене розширення тулуба справа штучне, чи це результат природного вилущування країв. Те, що в заглибленнях зображення немає гострих країв, може бути не тільки результатом вивітрювання (осипання, вилущування), а й додаткового прошліфовування після того, як силует був виконаний врізними лініями. Зі всієї фігури найбільш заглибленою є середина тулуба та голова – 2,5 см. Можливо, верхня, менш заглиблена частина голови – зображення головного убору. Тулуб прошліфовано так, що глибина жолобка зменшується від середини до країв. Дуга ноги-кleshні та вертикальний жолобок зліва – глибиною 0,7 см, шириною приблизно – 1,5 см (первісно, мабуть, становив близько 1 см). Жолобки лінії, якими передано лук та стрілу внаслідок осипання стінок, розмиті і плавно переходять у площину поверхні каменя. Їхня ширина приблизно 1 см (первісно становила, мабуть, близько 0,5 см), глибина приблизно 0,5 см.

При дослідженні в першу чергу нас цікавило питання автентичності петрогліфа, особливо враховуючи близькість до населеного пункту, лісової дороги, а також відкритість зображення на поверхні скелі. Можливі сумніви щодо давнього віку антропоморфа поглиблював також той факт, що невеликий тризуб, вибитий над фігурою, теж має доволі погану збереженість. Також постало питання, чи могли лук зі стрілою, а, можливо, й інші деталі, бути виконаними у пізніший час, наприклад, в радянський період, коли християнство та його символи були поза пануючою ідеологією і, як наслідок, їх зображення знищувалися взагалі або спотворювалися внаслідок вандалізму. Для вирішення цих питань проаналізуємо техніку та стилістику петрогліфа. Так, лук зі стрілою виконані тонкими, неглибокими жолобками, що відрізняються від глибоких, розмитих ліній силуету фігури, а отже можна подумати, що вони виконані в іншому стилі.

Та, з іншого боку, лук зі стрілою незмірно тонші за саму людину, що і відтворено у цій композиції, а відносна товщина тятиви настільки незначна що її зображення взагалі було проігноровано. При навмисному спотворенні, вірогідніше, що певні елементи зображувалися би в логічно-завершеній формі, та якомога реалістичніше – для подальшого однозначного трактування. В нашому випадку, швидше за все, при “домальовуванні” у пізніші часи – лук зобразили би у більш звиклій формі та з тятивою. При цьому “хрестоподібна фігура” сприймалася би при огляді як зображення “лучника”, а не навпаки. Враховуючи вищенаведені аргументи, композицію зі всіма елементами можна вважати цілісною та виконаною в один час. Слід також порівняти стилістику “лучника” з новітніми стилізованими (схематизованими) зображеннями людини, та геральдичними знаками. Крім схематизму і стилізації у виконанні петрогліфа, може мати місце також просто невміле вираження образу. Очевидно, що спрощені та стилізовані зображення людини у новий та новітній час, зокрема, дитячі рисунки, суттєво відрізняються від знайденого петрогліфа. Також не зустрічаємо аналогів в геральдиці, наприклад, серед ремісничих гербів чи клейм, та в символіці, наприклад, спортивних чи скаутських організацій, які могли залишати свої знаки на камені. В цьому контексті доцільно згадати про зображення тризуба, поява якого могла бути спричинена бажанням ідейно “перекрити” наявний невідомий знак (подібно до того як в ранньому християнстві хрестами “погашали” язичницькі символи).

Порівняльний аналіз з аналогами за стилем та змістом доцільно робити відносно морфології як усієї фігури, так і окремих елементів композиції – антропоморфність, хрестоподібність, гіпертрофовані кисті рук (кleshнеподібні, двопалі), лук зі стрілою (без тятиви), дугоподібне нижнє завершення (якір? ноги? човен?).

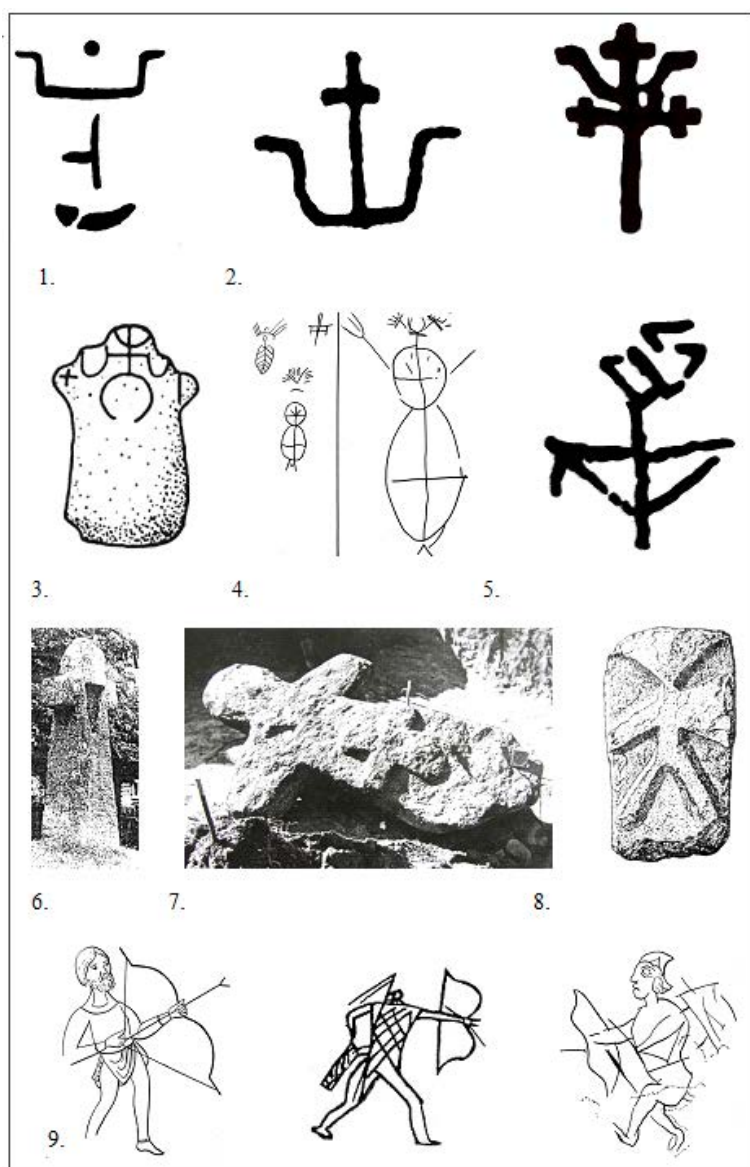

Рис. 5. Зображення періоду становлення християнства та середньовіччя. 1, 2 – Покутсько-Буковинські Карпати, Україна (за: Стефанович, 1995, с. 102); 3 – Козельськ, Росія (за: Платов, 2009); 4 – Крим, Україна (за: Драчук, 1971, с. 135); 5 – Північне Причорномор'я, Україна (за: Зубарь, Хворостяний, 2000, с. 126, рис. 61); 6, 7 – Вілейський район, Білорусія (за: Дучыц, 1998, с. 190, рис. 1, с. 191, рис. 2); 8 – Крим, Україна (за: Зубарь Сорочан, 2005, с. 97); 9 – зображення лучників (за: Медведев, 1966, рис. 1)

Fig. 5. Images from the period of the establishment of Christianity and the Middle Ages. 1, 2 – Pokutsko-Bukovina Carpathians, Ukraine (from: Стефанович, 1995, с. 102); 3 – Kozelsk, Russia (from: Платов, 2009); 4 – Crimea, Ukraine (from: Драчук, 1971, с. 135); 5 – Northern Black Sea Coast, Ukraine (from: Зубарь, Хворостяний, 2000, с. 126, рис. 61); 6, 7 – Vileyka raion, Belarus (from: Дучыц, 1998, с. 190, рис. 1, с. 191, рис. 2); 8 – Crimea, Ukraine (from: Зубарь Сорочан, 2005, с. 97); 9 – depiction of the archers (from: Медведев, 1966, рис. 1)

Найближчі антропоморфні петрогліфи знаходяться вже за декілька кілометрів від досліджуваного – на скелі Гострий Камінь поблизу с. Урич. М. Бандрівський відніс їх до ранньозалізної доби [Бандрівський, 1999, с. 154, рис.6] (рис. 3, 2). Ще один антропоморфний петрогліф знайдений на скелі Турецька Баба, поблизу с. Корчин [Гощицький, Наконечна, 2008, с. 64–65, рис. 4–4а] (рис. 3, 1). Проте за стилем вони значно відрізняються і ми вважаємо їх за аналогії до нашого антропоморфа.

Найраніші стилістичні аналогії знаходимо з епохи бронзи. Рисунки з гіпертрофованими кистями, які в багато разів більші за природні, зустрічаються на більшій частині території Євразії, зокрема, в Скандинавії, на Кавказі, в Альпійській зоні, Центральній Азії, Карелії. Як видно з аналогів, переважно зображували фігури з трьома-п'ятьма пальцями або три кутноподібними кистями [Семенов, 2008, с. 411, рис. 498–501] (рис. 4, 5–8). Схематизовану антропоморфну фігуру цього часу досліджено, наприклад, в італійських Альпах. У неї бачимо схожі кисті рук з двома пальцями або клешнями [Агса, р. 197, fig. 16] (рис. 4, 2). На території України подібні зображення відомі в період енеоліту та бронзи. Особливо цікавою є покоління антропоморфна постать з розкинутими в сторони руками з Кам'яної Могили. Михайло Рудинський вважав, що це єдине зображення людини на цій пам'ятці [Рудинський, 1961, с. 44–47]. Одна, краще збережена, її рука також має кисть у вигляді клешні [Рудинський, 1961, табл. IX] (рис. 4, 1). Також

зустрічаємо паралелі на стелах ямної культури (Керносівка, Федорівка [Циміданов, 2001, с. 59, рис. 1]) (рис. 4, 4). До найближчого аналогу цієї ж епохи можна віднести зображення антропоморфа з трьохпалими кистями та ступнями ніг з печери с. Стіна Вінницької області, який відносять до доби бронзи [Нечитайло, 2003, с. 232, рис. 3] (рис. 4, 3). Дослідники вважають що гіпертрофованість кистей рук є ознакою певного архетипу, відображеного у міфології індоєвропейців [Семенов, 2008, 410–411; Sansoni, p. 1–3, tab. 2].

Як вже було зазначено вище, дугоподібність з вигином кінців доверху в нижній частині може бути зображенням ніг фігури в сидячому положенні. Чи не подібною є, наприклад, сидяча фігура на розписах однієї з стінок гробниці бронзового віку з Адигеї (Кавказ). Розставлені в боки ноги зі ступнями доверху створюють враження подібної форми. Цікавими в цьому контексті є і зображення луків на стінках гробниці [Семенов, 2008, с. 371, рис. 447] (рис. 4, 12). Ще одна антропоморфна сидяча фігура зі схожим положенням ніг відома зі Скандинавії [Sansoni, p.6, tab. 4/8] (рис. 4, 11).

Подібне зображення людини бронзового часу з хрестоподібно розставленими руками та луком зі стрілою біля правої руки відоме з Осетії (рис. 4, 10) та Гямігая (Азербайджан) [Мусеиблі] (рис. 4, 9).

Щодо аналогів з пізніших часів, то дуже схожі фігури періоду середньовіччя дослідив М. Бандрівський на скелі Писаний Камінь у Покутсько-Буковинських Карпатах (рис. 5, 1). Одна з фігур, як пише дослідник, – “людина, яка стоїть в анфас з піднятими, зігнутими в ліктях і широко розставленими в сторони руками, які закінчуються “г”-подібним положенням кисті. Тут зображено мужчину, оскільки чітко видно фалос. Однак, антропоморфну, хоча і дуже

Рис. 6. Шліфувадла
Fig. 6. Instrument used for grinding

стилізовану форму має лише верхня половина тулуба. Внизу, на місці ніг, є лише велике місяцеподібне заглиблення у вигляді великої чаші. Голова зображена окремо від тулуба вгорі між руками. Поряд з цим рисунком межує серія хрестоподібних фігур, серед яких все-таки вловлюються антропоморфні мотиви. До останніх, зокрема, можемо віднести тип “розкинутих в сторони рук”. На одному з цих рисунків руки ніби виростають над верхньою перекладиною хреста, а на другому – служать його основою... Хрестоподібні ідеограми зустрічаються на надмогильних каменях XI–XIV сторіччя на території Тюрингії, Чехії, Моравії, Словаччини, а також у Верхньому Подністрів’ї” [Стефанович, 1995, с. 102] (рис. 5, 2). Дослідник печерних монастирів Верхнього та Середнього Подністрів’я Павло Нечитайло вважає, що в печерних монастирях зустрічаються практично усі форми хрестів, які увібрало християнство протягом усього періоду свого існування. На його думку, це різноманіття пояснюється самовираженням монахів через зображення “своїх” унікальної форми хреста [Нечитайло, 2008, с. 9].

До хрестів із первісними формами хрестографем і конструкцій, що відзначаються синкретизмом ідеології (в однаковій мірі їх шанували язичники і християни) дослідник Михайло Станкевич відносить так звані антропоморфоцентричні хрести. Вчений вважає, що принаймі в Україні їх лише кілька. Передовсім надгробні профільовані дерев’яні хрести з Волині і Покуття, форми яких нагадують людські обриси [Станкевич, 1998, с. 8, 14].

Рис. 7. Знайдений петрогліф
Fig. 7. Discovered petroglyph

Поєднання фігури людини та хреста (антропоморфний хрест, хресто-подібний ідол) у період становлення християнства та двовір'я були поширені також в Криму [Юрочкин, 2002, с. 47, рис. 67; Зубарь Хворостяный, 2000, с. 126, рис. 61; Драчук, 1971, с. 135; Зубарь Сорочан, 2005, с. 97] (рис. 5, 4–5,8), на території Білорусії (відомі хресто-подібні ідоли з Вілейського району [Дучыц, с. 190, рис. 1, с. 191, рис. 2]) (рис. 5, 6–7). Також хресто-подібний ідол із зображенням на ньому фігури з дуго-подібними закінченнями схожими як в досліджуваного петрогліфа, походить з території Росії [Платов, 2009] (рис. 5, 3). Наведені аналоги дають підстави датувати пам'ятку епохою середньовіччя.

Щодо стилістики зображення лука, то, як видно з досліджень спеціаліста з середньовічної зброї А. Медведева, відомі середньовічні зображення лучників у літописах та графіті все ж стилістично значно відрізняються від досліджуваного зображення [Медведев, 1966, рис. 1] (рис. 5, 9). Невідомо також, чи могло в християнстві використовуватися поєднання антропоморфного хреста та лука.

Звичайно, що залучення аналогів з широкої території використовується тільки для того, щоб простежити побутування спільних ознак в зображеннях, притаманних для культур одного хронологічного періоду, а не вказати на етнічну спорідненість цих культур.

Наступними наскельними об'єктами дослідження, які можуть бути індикатором для датування пам'ятки – є численні штучні канавки чисельністю приблизно 50 од., в основному на південно-східному боці скелі з антропоморфним петрогліфом (рис. 6). Такі ж канавки виявлені також на скелі Камінець (приблизно 100 од.), яка являє собою камінь-останець висотою близько 17 м, з прямовисними, майже вертикальними стінками по всьому периметру (рис. 1, скеля № 2). Вони представлені подовгастими заглибленнями на вертикальних та горизонтальних поверхнях (багато з них вже втрачені через природне вилущування каменю), за розмірами – довжиною 10–60 см, шириною до 6 см, глибиною до 5 см, за профілем жолобків – U та V-подібними.

Схожі канавки з Кам'яної Могили М. Рудинський інтерпретував як шліфувальні. У своїй монографії дослідник розділив шліфувальні заглибини на яйцевидні, овальні та круглі, які дістали назву “кювет”, та вузькі, які названі “рівчаками”. При

Рис. 8. Фрагмент скелі з петрогліфом (фото А. Гощійський)
Fig 8. Fragment of the rock with petroglyph (photo by A. Hoshchitsky)

цьому перші, як вважав вчений, утворилися внаслідок шліфування боків кам'яних сокирок, вузькі з округлим дном – в результаті шліфування обуха, з дном конічним – леза. Ці пам'ятки дослідник датує пізньонеолітичною й мегалітичною добою [Рудинський, 1961, с. 96].

На скелях поблизу села Орів шліфувальні заглибини представлені в основному вузькими “рівчаками”. При обстеженні декількох десятків скель у Сколівських Бескидах ми також виявляли на них подібні шліфувальні, зокрема на таких відомих пам'ятках, як Тустань поблизу села Урич, Розгірче та Бубнище. Проте, на відміну від Орівських скель, там їх знайдено одиниці. Ця обставина дає підстави припускати, що поблизу Орова в минулому міг існувати певний виробничий осередок. На плоских вершинах скель зустрічаються також заглиблення типу “кювет”, в яких шліфування відбувалося ефективніше завдяки змочуванню заготовки кам'яного знаряддя дощовою водою, яка там назбирувалася. Ще одним місцем шліфування, як виявилось, були так звані “жертвні жолоби”, або “чаші”. Вони розміщені на верхніх горизонтальних поверхнях скель, тому в них також назбирається вода. На стінках таких жолобів теж часом зустрічаються шліфувальні заглибини “рівчаки”, частину з яких автор, а, можливо, й інші дослідники вважали за сліди від інструментів, якими видовблювали ці жолоби [Гощіцький, Наконечна, 2008, с. 72].

Місцеві старожили нічого не знають про існування досліджуваного петрогліфу, та про шліфування на скелях. Проте “рівчаки” фігурують у місцевому фольклорі – у легенді про походження скелі Камінець. За переказами цю скелю ніс чорт, щоб згори жбурнути її на церкву, та коли вранці заспівав півень, він її лишив на горі і тільки сліди від його лап (“пазурів”) залишилися на поверхні каменя (записано автором 09.07.2011 р., в селі Орів, Сколівського району, Львівської області від Кушніра Михайла Семеновича, 1941 р. народж.; Романського Миколи Олексійовича, 1924 р. народж.). Це ще раз доводить, що принаймні в останні століття досліджувані скелі для шліфування не використовувалися, в іншому випадку цей процес фіксувався б етнографічно. Старожили гілки села, яка знаходиться неподалік скелі з петрогліфом, також розповідали, що в дитинстві батьки лякали їх “звіром Літровні”, який живе у цьому камені – для того щоб вони туди не ходили (записано 09.07.2011 р., в селі Орів, Сколівського району, Львівської області від Костице Юлії Михайлівни, 1939 р. народж.; Костице Володимира Петровича, 1936 р. народж.). Інших подробиць цієї байки вони не пам'ятають. При з'ясуванні назви “Літровні” усі опитані пояснили по-різному, але як про якийсь виробничий процес: нафтового виробітку, горілчаного та електроенергії (записано 09.07.2011 р., в селі Орів, Сколівського району, Львівської області від Ямельницької Юлії Гнатівни, 1933 р. народж. 11.05.2012 р., від Явора Івана Тимофійовича, 1941 р. народж.). Зв'язку цих виробництв зі знайденим петрогліфом та шліфувальними не бачимо. Зі зрозумілим застереженням можна також припустити архаїчність цього сюжету – байка про звіра, якою лякають дітей, ймовірно має давніші корені, подібно до багатьох казок в основі яких лежить ще язичницька міфологія [Пропп, 1986, с. 5–27], і може бути реліктом дохристиянського світогляду, а отже додатково підкреслювати особливість (культовість) скелі у більш давні часи. Схожу байку, якою також лякали дітей, та яка, як виявилось, має більш давні корені, було зафіксовано раніше відносно скелі з іншим антропоморфним петрогліфом – “Турецька Баба” поблизу с. Корчин на Сколівщині [Гощіцький Наконечна, 2008, с. 73].

Невідомо, які саме кам'яні вироби та в який час шліфували на цих скелях. Відповіді на ці питання можуть дати тільки археологічні розкопки. Згідно досліджень, поблизу цих теренів найбільш поширеними були шліфовані сокири в добу енеоліту-бронзи, у племен культури шнурової кераміки [Особистий архів М. Рожка, арк. 86–87]. Такі сокири відомі з окраїн сіл Підгородці, Ямельниця та Крушельниця Сколівського району, а найближча курганна пам'ятка цієї культури знаходиться лише за кілька кілометрів поблизу села Уличне, на Стрийсько-Дрогобицькому Підгір'ї*. Період поширення антропоморфних зображень з гіпертрофованими кистями хронологічно співпадає з періодом культури шнурової кераміки. Крім того, зі

* Принагідно висловлюємо подяку Д. Павліву та В. Петегиричу за надану інформацію.

знайдених в курганних похованнях крем'яних наконечників, відомо що останні користувалися луком. Ці аргументи схиляють нас до думки про датування петрогліфа добою бронзи.

Не виключено, що зображення за деякий час після виготовлення було поховане під шаром наносу (перебувало в закритому комплексі) і таким чином пережило так званий малий льодовиковий період (XV–XVIII ст.), коли, на думку Б. Рідуша, зникали більшість подібних пам'яток. А основне вивітрювання поверхні відбулося в результаті зміни екологічної ситуації вже в епоху техноцену [Рідуш, 2009, с. 80–81], внаслідок розконсервування пам'ятки при ерозії шару ґрунту. Це може пояснити схожі заокруглення країв жолобків як “лучника”, так і тризуба.

На поверхні зображення та довкола нього спостерігаються окремі світлі плями, які контрастують з основним темнішим фоном скелі. Це ознака руйнування захисного (темного) шару поверхні каменя, а отже і петрогліфа. Захисний шар складають біологічні утворення та їхні захоронення, що “цементують” поверхню нестійкої до вивітрювання породи дрібнозернистого пісковика палеогену. Не виключено, що у майбутньому стане можливим датувати пам'ятку за викопними рештками цього захисного шару [Рідуш, 2009, с. 74–75].

Актуальним є питання збереження цієї та інших подібних пам'яток, можливо, внаслідок консервації їхньої поверхні шляхом відновлення природного захисного шару, який складають різні мікроорганізми, гриби, лишайники, мохи. Можливо, доцільно було б використати штучний спосіб консервації шляхом пропитки поверхні каменю спеціальним цементуючим розчином, як при реставрації скульптурних та архітектурних пам'яток. Або ж законсервувати петрогліф, засипавши частину скельної стінки ґрунтом.

В цілому долина річки Стинавки, а також схили між двома хребтами можуть бути перспективними для археологічних досліджень, адже від рівнинних теренів їх відділяє тільки одна смуга гірських хребтів. Ймовірно, це міг бути природне сховище для давнього населення, яке втікало з передгірських територій, та могло переховуватися там від ворогів. Відзначимо також, що місцевість лежить неподалік важливого шляху на перевали через основний карпатський вододільний хребет.

Щодо інтерпретації пам'ятки наразі висунуто лише окремі гіпотези – зроблено припущення про датування петрогліфа періодом бронзи або середньовіччя. Більш точне культурно-хронологічне визначення було б можливим за умови перекриття зображення культурним шаром і за наявності близьких доведених аналогів.

ЛІТЕРАТУРА

Бандрівський М.Г.

- 1989 Про “поганські камені” в Карпатах // Археологія. – № 3. – С. 109–116.
- 1992 Сварожі лики: нариси. – Львів. – 102 с.
- 1995 Місце петрогліфів Уріча в наскельному мистецтві Карпато-Балканського регіону // Скелі і печери в історії та культурі стародавньої України. Наукова конференція. Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів. – С. 7–10.
- 1995 Знаки – ідеограми у петрогліфах Гуцульщини // П'ята геральдична конференція. Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів. – С. 3–5.
- 1999 Етнокультурна ситуація в північно-східних Карпатах у період раннього заліза // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Львів: ін-тут народознавства НАН України. – Т. 1. Археологія та антропологія. – С. 145–162.

Вагилевич І.

- 1993 Берди в Уричі // Подорожі в Українських Карпатах / упор. М.А. Вальо. – Львів. – С. 102–114.

Глушко М.

- 2003 Генезис тваринного запрягу в Україні (культурно-історична проблема). – Львів: Львівський національний університет імені І. Франка. – 448 с.; іл., карти, рез. англ.

Гоціцький А., Наконечна Т.

- 2008 Про “жертвні” камені на Бойківщині // Народознавчі Зошити. – Львів. – № 1–2. – С. 63–73.

Гоцицький А., Гоцицька Т.

- 2009 До питання про християнські скельні та печерні пам'ятки на Сколівщині // Фортеця: збірник заповідника "Тустань": на пошану Михайла Рожка. – Львів. – Кн. 1. – С. 670–678.

Драчук В. С.

- 1971 Написи на камені. – Київ. – 147 с.

Дучыц Л.

- 1998 Каменныя крыжы Беларусі // Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян (До 150-річчя виявлення Збруцького "Святовита". Матеріали наукової конференції (8–9 жовтня 1998р., Гримайлів)). – Львів. – С. 185–191.

Зубарь В.М., Хворостяний А.И.

- 2000 От язычества к христианству. Начальный этап проникновения и утверждения христианства на юге Украины (вторая половина III – первая половина VI в.). – Киев: Институт археологии НАН Украины. – 179 с.

Зубарь В.М. Сорочан С.Б.

- 2005 У истоков христианства в юго-западной Таврике: эпоха и вера. – Киев. – 181 с.

Нечитайло П.

- 2003 Буквенні знаки і написи у печерних монастирях Середнього Подністров'я // Археологія Тернопільщини. – Тернопіль. – С. 230–235.

- 2008 Печерна християнська архітектура Верхнього та Середнього Дністра XI–XVIII ст. – [Рукопис] / Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.04 – археологія. – Інститут археології НАН України, Київ. – 16 с.

Медведев А.Ф.

- 1966 Ручное метательное оружие (лук, стрелы, самострел) VIII–XIV вв. // Археология СССР. Свод археологических источников. – Москва, 1966. – Е-36. – 184 с.

Особистий архів М.Ф. Рожка. – Од. збр. 90. – Арк. 86–87.

Пропн В.Я.

- 1986 Исторические корни волшебной сказки. – Ленинград. – 366 с.

Рідуш Б.

- 2012 Тафономія наскельного мистецтва Карпат та Подністер'я // Фортеця: збірник заповідника "Тустань". – Львів. – Кн. 2. – С. 74–81.

Рожко М.Ф., Бандрівський М.Ф.

- 1995 Середньовічні петрогліфи на уріцькому камені // Скелі і печери в історії та культурі стародавньої України. Наукова конференція. Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів. – С. 80–82.

Рожко М.Ф.

- 1996 Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – Київ. – 240 с.

- 1996а Тустань. Державно історико – культурний заповідник // Сколівщина. – Львів. – С. 38–69.

Рудинський М. Я.

- 1961 Кам'яна Могила. – Київ. – 139 с.

Семенов В.А.

- 2008 Первобытное искусство: Каменный век. Бронзовый век. – СПб. – 592 с.

Станкевич М.

- 1998 Структури художнього тексту хреста // Народознавчі Зошити. Спеціальний випуск Українська хрестологія. – Львів. – С. 7–20.

Стефанович М.

- 1995 Петрогліфи Гуцульщини: стан і перспективи досліджень // Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України (Львів, 2–3 лютого 1995 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів. – С. 101–104.

- 1995а Жолобоподібні заглиблення на скелях Карпат // Скелі і печери в історії та культурі стародавньої України. Наукова конференція. Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів: 1995. – С. 104–107.

Труфанов А.А.

- 2002 Символ в раннехристиянському образотворчому мистецтві // Православні древності Таврики (Збірник матеріалів по церковній археології). – Київ. – С. 56–67.

Формозов А.А.

- 1980 Пам'ятники первобутного мистецтва на території СРСР. – Москва: наука, 1980. – 135 с.

Царненко П.Н.

- 1988 Особливості геологічного будови // Українські Карпати. Природа. – Київ. – С. 19–24.

Циміданов В.В.

- 2001 Хвостаті персонажі міфології доби ранньої бронзи // Археологія. – № 3. – С. 58–68.

Юрочкин В.Ю.

- 2002 Древніші зображення хреста господня // Православні древності Таврики (Збірник матеріалів по церковній археології). – Київ. – С. 21–50.

Музейбли Н.

- Наскальні зображення Гямігая. – Режим доступу: <http://irs-az.com/pdf/090621154956.pdf>

Платов А.

- 2009 Мегаліти руської рівнини. – Москва. – Режим доступу: <http://mreadz.net/new/index.php?id=62728&pages=23>

Arca A.

- 2001 Chronology and interpretation of the “Praying figures” in Valcamonica rock art // Archeologia e arte rupestre: l'Europa – le Alpi-la Valcamonica, secondo convegno internazionale di archeologia rupestre. Atti del Convegno di studi, 2–5 ottobre 1997, Darfo Boario terme – Milano. – P. 185–198. Режим доступу: https://www.academia.edu/1159343/Arca_Andrea_2001_Chronology_and_interpretation_of_the_Praying_figures_in_Valcamonica_rock-art.

Sansoni U.

- 2013 Riflessione sull'arte rupestre europea e centro-asiatica nel quadro indoeuropeo // XXV Valcamonica Symposium 2013. – Режим доступу: https://www.academia.edu/5059916/Riflessione_sullarte_rupestre_europea_e_centro-asiatica_nel_quadro_indoeuropeo.

Artem HOSHCHITSKY

THE NEW ROCK ENGRAVING FROM SKOLIVS'KI BESKYDY MOUNTAINS

The new rock engraving was recently discovered in the Skolivs'ki Beskydy mountains. The scientific research led to conclusion that the said anthropomorphic image with bow and arrow is quite unique for the Eastern Carpathians. Here the petroglyphs are of small numbers, which increases the weight of every new item. After the comparative analysis of the image's style and content, the research team presumed that the petroglyphs dates back to the Bronze Age or medieval times.